

10. Яросевич Л. Леся Українка і музика. Київ: Муз. Україна, 1978. 125 с.

11. Шукіна І. Світ музики Лесі Українки. URL: <https://mvduk.kiev.ua/wp-content/uploads/2014/11/Шукіна-І.-Світ-музики-Лесі-Українки.pdf> (Дата звернення: 14.01.2021).

УДК 821.161.2

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І НІМЕЦЬКОМОВНИЙ СВІТ

Тарас Федорів,

*докторант Українського вільного університету
(м. Мюнхен, Німеччина)*

У статті здійснено аналіз життя і творчості Лесі Українки у контексті німецької культури.

Ключові слова: *Леся Українка, німецька культура, діаспора.*

The article analyzes the life and work of Lesya Ukrainka in the context of German culture.

Key words: *Lesya Ukrainka, German culture, diaspora.*

Визначна українська поетеса – Леся Українка, особистість визначна й багатогранна. Про надзвичайну роль її у формуванні національної свідомості нашого народу, його самовизначення, а також про всезагальне визнання й повагу свідчать, зокрема, результати проведеного свого часу всеукраїнського голосування в рамках телепроекту «Великі Українці». Тоді Леся Українка виявилась єдиною жінкою у першій десятці. До речі в аналогічних опитуваннях, що відбувались в інших країнах, наприклад, в Росії чи в тій же Німеччині, на провідних позиціях жінок не виявилось!

Мало уваги досі приділялось такій сторінці життєпису да діяльності видатної нашої співвітчизниці як її взаємини із німецькомовним простором. У той же час, ця тема, як виявляється, є досить цікавою, адже поширеність німецької літератури, міжнаціональні взаємовпливи в світі важко переоцінити, як в історичні часи, так і в сучасності.

Короткі енциклопедичні дані: Леся Українка (справжнє ім'я: Лариса Петрівна Косач-Квітка) народилась 13 (25) лютого 1871 року в м. Новоград-Волинський. Вона писала у

найрізноманітніших жанрах: поезії, ліриці, епосі, драмі, прозі, публіцистиці. Також працювала в ділянці фольклористики (220 народних мелодій записано з її голосу) і брала активну участь в українському національному русі [1]. Відома завдяки своїм збіркам поезій «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902), поем «Давня казка» (1893), «Одно слово» (1903), драм «Бояриня» (1913), «Кассандра» (1903-07), «В катакомбах» (1905), «Лісова пісня» (1911) та ін. Друкувались твори знаменитої письменниці і «Українською Накладнею» Якова Оренштайна в Німеччині [2].

Німецькомовний світ – помітний сегмент світової спільноти. Так було колись, так є й тепер. В часи життя та діяльності Лесі Українки існували дві найбільші держави, де побутувала переважно німецька мова – Австрійська та Німецька імперії, до сфери поширення німецької культури належали також Швейцарія, Люксембург, інші невеликі держави з потужними німецькими громадами, до Першої світової війни Німеччина володіла ще й колоніями. Під владою Габсбургів тоді перебували сучасні території Західної України, Чехії, Угорщини, Польщі, Румунії, Північна Італія, балканські слов'янські країни...

Хоча тепер вже немає вищеназваних імперій, але під «німецькомовним світом» ми й далі розуміємо велику спільноту, складену як державами, де німецька мова має офіційний статус, так і ті країни, де є значна кількість осіб з німецьким корінням. Німецька мова раніше була мовою міжетнічного спілкування в Центральній, Східній та Північній Європі і залишається однією з найпопулярніших іноземних мов у Європі і є другою за популярністю після англійської. 32% громадян країн Європейського Союзу говорять про те, що вони можуть спілкуватися німецькою мовою [2].

Самим своїм походженням рід Косачів виходить із південного прикордоння Австрійської імперії – Боснії і Герцеговини, предки Лесі Українки саме із аристократичного середовища цього герцогства, від монарха – герцога Захум'я (частини Боснії) Стефана Косача. До слова, як встановив біограф поетеси – Анатоль Костенко, нібито саме на честь цього предка Лесі Українки його володіння й прозвали Герцеговиною [3].

На формування світогляду майбутньої письменниці великим був вплив її дядька – Михайла Драгоманова. Він був відомим ученим, громадським діячем, який перед еміграцією до Франції й Болгарії співпрацював із І. Франком. 1870 року

Київський університет відрядив М. Драгоманова за кордон. Замість запланованих двох років молодий учений пробув там майже три, відвідавши за цей час Берлін, Прагу, Відень, Гайдельберг. Особливе місце в політично-публіцистичній діяльності М. Драгоманова посідала Галичина. Він був одним із перших, хто намагався розбудити галицьке громадське життя, піднести рівень суспільної свідомості.

Влітку 1883 року Лесі діагностували туберкульоз кісток, у жовтні цього ж року професор О. Рінек оперував ліву руку, видалив кістки, уражені туберкульозом. У грудні Леся повертається з Києва до Колодяжного, стан здоров'я поліпшується, з допомогою матері Леся вивчає французьку і німецьку мови. Українка багато перекладала (М. Гоголя, А. Міцкевича, Г. Гайне, В. Гюго, Гомера й ін.) [4; с.23].

Побувавши 1891 в Галичині, а пізніше й на Буковині, Українка познайомилася з багатьма визначними діячами Західної України: І. Франком, М. Павликом, О. Кобилянською, В. Стефаником, О. Маковеєм, Н.Кобринською. Вимушені потребою лікування подорожі до Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Єгипту, кількаразові перебування на Кавказі, Одещині, в Криму – збагатили її враження та сприяли розширенню світогляду письменниці.

Коротко згадаймо ті сторінки біографії Лесі Українки, які пов'язані з німецькомовними країнами!

У січні 1899 року Леся разом із матір'ю виїхала з Колодяжного до Берліна, до Варшави їх супроводжував батько, а далі – брат Михайло. 26 січня (7 лютого) професор Бергман прооперував хворий суглоб правої ноги. У березні мати Лесі виїхала додому, а їй на зміну прибула сестра Ольга. Згодом Косачі звертались за медичними послугами ще й до берлінського професора Израель [5] .

20 травня редактор берлінського журналу «Die Gesellschaft» Людвіг Якубовський відвідав Лесю Україну в клініці. Літом цього ж року вона написала оповідання «Ein Brief ins Weite». Цей нарис був опублікований у цьому часописі (1900, кн..I, с. 43 - 47).

В наступному році вона прочитала реферат «Про основні мотиви творчості Г.Гайне» на вечорі, присвяченому 100-річчю від дня народження поета в Київському літературно-артистичному товаристві. Особливе місце в перекладацькій творчості письменниці займає німецька література і передусім – Генріх Гайне, біографія якого була багато в чому схожою до

життєвих перипетій самої Лесі. 1892 року у Львові вийшла «Книга пісень» Генріха Гейне в перекладах Лесі Українки (спільно з М. Славінським). Портрет Гейне постійно був на її робочому столі [6].

Також наша письменниця переклала українською мовою драму німецького письменника Г. Гауптмана «Ткачі», брошуру С.Дікштейна «Хто з чого жиє», написала передмову для неї – «Додаток від впорядника». З під пера Лесі Українки вийшла стаття про драму Г. Гауптмана «Михаель Крамер» до журналу «Жизнь», однак статтю не було опубліковано через його закриття. Цю роботу було віднайдено аж у 1976 році й надруковано у «Всесвіті» (1976, №1, С. 3 - 15).

Варто відзначити, що Леся Українка була знайома з творами модних на той час Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, перекладала їх.

Ще одна маловідома сторінка біографії Лариси Косач, висвітлена нею ж в листуванні – заробляння на прожиток уроками французькою та німецької мов, а також перекладами ділової документації на початку 1910 року, під час перебування в Єгипті: «Тим способом заробляю від 65 до 75 крб. на місяць, а коли є випадкова робота, то й більше. Але се, по тутешньому бюджету, ледве дає половину утримання, так що все-таки мушу проживати запасні гроші, що мене не дуже-то радує...» (З листа до О. П. Косач).

Загалом, на переломі XIX-XX ст., використовуючи мандрівні сюжети світової літератури, Леся Українка стала в авангарді творчих сил, що виводили українську літературу на широку арену світової літератури. Крім того, вона також перекладала твори Івана Тургенєва поетичним, Віктор Гюго, Адама Міцкевича, «Макбет» Вільяма Шекспіра, «Пекло» Данте, а також Байрона [6].

З іншого боку, Леся Українка робила все від неї залежне для того, щоб українське слово дійшло до якомога більшого кола читачів з інших країн. Саме з цією метою вона перекладала російською мовою праці Івана Франка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Осипа Мокавея, українською ж переклала «Тараса Бульбу» Миколи Гоголя.

Пов'язані з Лесею Українкою й інші місцевості німецькомовних держав. У Швейцарію вона виїжджала для консультації у лікарів про подальше лікування, ймовірно (так як вона подавала для листування тамтешню адресу на прибране ім'я Антона Ляхоцького, «Кузьми») – поетеса мала тут

ще й якісь конспіративні політичні справи. Вона перебувала в Берні, Цюриху [7].

В 1902 році письменниця була у Відні, зокрема, 12-16 жовтня відвідала редакцію газети «Die Zeit», записалася в бібліотеку (замовляє книги для написання статті про австрійську письменницю Делле Граціє), була в театрі. Проїздом була Леся Українка разом із сестрою Оксаною і в Мюнхені (травень 1903 року) [5].

На жаль, німецькомовний читач як і колись, так і тепер не має багато можливостей пізнати творчість Великої Українки. Німецька література відносно недавно стала на шлях глибшого засвоєння її художньої спадщини. Особлива заслуга в перекладі німецькою творів поетеси належить відомому німецькому літератору, до речі, уродженцеві Буковини єврейського походження Йона Ісааковичу Груберу [8]. Збірник «Hoffnung» вмівив 46 віршів і поем, він побачив світ у видавництві «Дніпро» в 1971 році.

Також німецькі славісти відкривали творчість української поетеси. Німецьке наукове видавництво «Boehlau» опублікувало в 1994 році збірник «Lesja Ukrainka und europäische Literatur» за редакцією Юрія Бойка-Блохина, Г.Роте, Ф.Шольца) [9]. Книжка вийшла як 18-й том ставістичних студій Німеччини. Ще в 1982 році в Мюнхені було організовано відповідну наукову конференцію, на якій виступили такі дослідники як Г. Глясл, І. Качуровський, Е. Ведель, М. Неврлі, А. Кіпа, Й. Гак та ін.) [10; с. 363].

Заслуги О. Грицяя (поруч з А.-Ш.Вуцкі) у справі популяризації літературного доробку Лесі Українки в німецькомовному світі окреслив Ф. Погребенник (1971). Твори Лесі Українки (всього близько десятка назв) можна знайти в небагатьох книгозбірнях сучасної Німеччини, кількість примірників, на жаль, також дуже обмежена. Досить інформаційно насиченою є німецькомовна (одна із 29 варіантів) сторінка Вікіпедії [11].

Померла Леся Українка 19 липня (1 серпня) 1913 року в Сурамі у віці 42 років. Життєві дороги водили письменницю багатьма державами, її твори побачили світ 22-ма мовами світу. Відрадно що нашу мисткиню знають і далеко за межами України. Стараннями тамтешньої української громади відкрито пам'ятні знаки на її честь в Грузії, Канаді, існують такі місця і в німецькомовних країнах: Австрії (Відень) та Німеччині (Берлін) [12].

Меморіальна дошка Лесі Українці в Берліні була встановлена за адресою Йоганніштрассе, 11 на будинку колишньої приватної клініки німецького професора-хірурга Ернста фон Бергманна, де 1899 року лікувалася й працювала поетеса. Ініціатива відкриття дошки Лесі Українці в Берліні належить активістам української діаспори, зокрема об'єднаних в рамках Центральної спілки українців Німеччини, які розпочали проект із збору пожертв. Створив дошку скульптор-гравер Вадим Голобородов з Полтави. До цього проекту зокрема долучилися члени Полтавського відділення Міжнародної організації «Жіноча громада», яку очолює Марія Драч. Дошку урочисто відкрито 30 серпня 2010. У офіційній церемонії відкриття взяли участь міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, голова Палати депутатів Берліна Вальтер Момпер, голова Центральної спілки українців Німеччини Людмила Млош, посол України у ФРН Наталія Зарудна, бургомістр району Берлін - Мітте бургомістр району Берлін-Мітте Клаус Ганке та численні представники української громади [13].

Отже, взаємини Лесі Українки із німецькомовним світом є цікавою, але, на жаль, недостатньо дослідженою сторінкою її життєпису. Побіжне знайомство з цією тематикою переконує, що відомою українською письменницею було надзвичайно багато зроблено для зближення української культури та німецькомовного культурного простору, насамперед, через переклади творів німецьких авторів, популяризацію їхнього доробку через літературознавчі статті [14]. Здебільшого вже після смерті нашої поетеси робились кроки для того, щоб мистецьке слово славної доньки українського народу дійшло до якомога ширшого кола читачів німецькомовних країн. Відзначаючи певні здобутки в цьому напрямку, мусимо констатувати, що, передусім нами, українцями, замало зроблено для популяризації творчих здобутків Лесі Українки. Хоч і відзначаємо існування установ та пам'ятних знаків на пошану поетеси за межами України, але маємо розуміти, що наявний стан речей катастрофічно відстає від того потенціалу, який нам дає творчий доробок Лесі Українки (надзвичайно багатий на сюжетні теми, які географічно охоплюють десятки країн), так і сторінки її драматичної біографії, переплетеної з подіями в багатьох державах світу. Значну частину цих культурно-історичних зв'язків складають вияви взаємовпливів української та німецькомовної літературно-мистецької спадщини.

Література

1. <https://ua.ua.top/1531/>
2. Вальо М. Видавнича діяльність Я. Оренштайна в контексті українського національного відродження // Українська періодика: Історія і сучасність: Доповіді та повідомлення III Всеукраїнської науково-теоретичної конференції: 22 - 23 грудня 1994 р. Л., 1995.; https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B9%D0%BD_%D0%AF%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%A1%D0%B0%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Boyarinya-Lesya_Ukrainka.png
3. Янишин Б. М. Косачі // Енциклопедія історії України. К.: Наукова думка, 2008. Т. 5. С. 206 - 207.
4. Леся Українка / голов. ред. Н. Є. Фоміна. Харків: Фоліо, 2010. 126 с.
5. Спогади про Леся Українку. К., 1963; 2 вид. К., 1971.
6. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури. К., 1963.
7. Федорів Т. Леся Українка і німецькомовний світ <https://h.ua/story/373798/>
8. Мойсієнко А. Йона Грубер - німецький поет України // Німецький канал. 1997. Ч. 4. С. 8.
9. Тетерина Д. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина: (До 70-річчя діяльності). — Мюнхен; Київ : Вид-во Олени Теліги, 1998. 272 с.
10. Шемчук В. Культурні та наукові зв'язки громадських організацій Полтавщини з Німецько-українським науковим об'єднанням ім. проф. Ю. Бойка-Блохина // В кн. Німеччина-Україна: історичні, культурні, економічні та політичні зв'язки,- Мюнхен-Полтава, 2011. С. 358 - 366.
11. https://de.wikipedia.org/wiki/Lesja_Ukrainka
12. Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки [Текст]: зб. наук. пр. за матеріалами XI Міжнар. наук. конф. в Мюнхені (4.04. - 7.04.2019) / Нім.-укр. наук. об-ня ім. Юрія Бойка-Блохина, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Мюнхен-Тернопіль: Осадца Ю. В. [вид.], [201-]. Т. 11 / [уклад. і заг. ред.: Д. Блохин, М. Моклиця ; редкол.: С. Кочерга та ін.]. 2019. - 363 с.
13. <http://uavisti.narod.ru/news68.htm>
14. Блохин Д. Життєвий, науковий і політичний шлях Юрія Бойка-Блохина <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/%D0%94%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%91%D0%BB%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BD.-%D0%96%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85-%D0%AE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B0-%D0%91%D0%BB%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%B0-1.pdf>